

Μνήμων

Τόμ. 37 (2019)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ● ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψήφισμα για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ● ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ● ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ● ΤΥΦΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ο μουσικός Πέτρος Μανουήλ Τρέσιος († 1840) και η «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ● ΠΟΙΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ● ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΙΩΤΗΣ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό "Το Άστρο"»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ● ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΝΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφισοειμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γυαυθακαποθήκες στο Λαγείο. Το αρχείο του σταθμού ανθρώκευσης της εταιρείας Μεγαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Γεώργιος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηρωάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβεντής, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπομπούρης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητριάδης, Στρατής Μπορνιάζος, Κατερίνα Γαργάλα, Ελένη Γιαρά

37

ΑΘΗΝΑ 2019-2020

Σοφία Λαΐου, Μαρίνος Σαρηγιάννης, Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2019

ΕΛΕΝΗ ΓΚΑΡΑ

doi: [10.12681/mnimon.37129](https://doi.org/10.12681/mnimon.37129)

Copyright © 2024, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΓΚΑΡΑ Ε. (2024). Σοφία Λαΐου, Μαρίνος Σαρηγιάννης, Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2019. *Μνήμων*, 37, 359–366. <https://doi.org/10.12681/mnimon.37129>

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ☛ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ☛ ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ☛ ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ☛ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφεσιος († 1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ☛ ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ☛ ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) ☛ ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ☛ ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Ίκαρος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηγιωάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπουμπάρης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητρόπουλος, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαρδίκια, Ελένη Γκαρά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μελέτες

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο . . .	11-44
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869).	45-70
ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα	71-104
ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού	105-124
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ:	
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφέσιος (†1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του	125-158
ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα . .	159-170
ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) . .	171-194
ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές	195-220
ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτού- του Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργα- νισμός.	221-248

Προσεγγίσεις

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (15.12.1931 – 18.7.2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της	249-258

Σημειώματα και μαρτυρίες

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα . .	259-276

Μνήμη Κωνσταντίνου Ντόκου (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ 277-284

Βιβλιοκρισίες

Γκαρος Μαντούβαλος, *Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχειρήση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αιώνα – 19ος αιώνας)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα 2016, 463 σ. (Βαγγέλης Σαράφης) 285-288

Nikolaos A. Chrissidis, *An Academy at the Court of the Tsars. Greek Scholars and Jesuit Education in Early Modern Russia*, Northern Illinois University Press, 2016, 384 σ. (Γιάννης Καρράς) . . . 288-291

Katerina Galani, *British Shipping in the Mediterranean during the Napoleonic Wars. The Untold Story of a Successful Adaptation*, Leiden – Βοστώνη, Brill, 2017, 278 σ. (Γκαρος Μαντούβαλος) 292-298

Le consulat de Venise, tome II (1750-1751) και III (1752-1753), publiés par Nicolas E. Karapidakis, Centre de Recherche Scientifique, Sources et Études de l'Histoire de Chypre, Nicosie 2017, 538+735 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηωάννου) 298-302

Βασίλειος Γ. Μαργακός, «Μόνον ἐπὶ τούτῳ καυχῶμαι: ὅτι τὴν πατρίδα ἠγάπησα». *Ρομαντική φιλοπατρία και μεταμορφώσεις τῆς πατρίδας στὸν Γκριγκὸρ Παρλίτσεφ (1830-1893)*, Ἀθήνα, Ἡρόδοτος, 2018, 480 σ. (Σοφία Ματθαίου) 302-308

Γιάννης Κόκκωνας, *Ἔγρεο, φίλα μᾶτερ. Προσωποποιήσεις της Ελλάδας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2018, 8ο μικρό, 235 σ. (Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης) 308-316

Ἑλληρ, Ρωμηός, Γραικός. Συλλογικοί προσδιορισμοὶ καὶ ταυτότητες, ἐπιστημονικὴ ἐπιμέλεια Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering, Ἀναστασία Παπαδία-Λάλα, Κατερίνα Νικολάου, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Ἱστορήματα 7, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Εὐρασία, 2018, 686 σ. (Γιάννης Κόκκωνας) 317-327

Robert Gerwarth, *The Vanquished. Why the First World War*

<i>Failed to End, 1917-1923</i> , London, Penguin Books, 2017, 464 σ. (ελληνική έκδοση: <i>Οι Ηττημένοι. Γιατί δεν τελείωσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, 1917-1923</i> , μτφρ. Ελένη Αστερίου, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2018, 414 σ.) (Ελλη Λεμονίδου) . . .	327-334
<i>Οι πόλεις των Φιλικών. Οι αστικές διαδρομές ενός επαναστατικού φαινομένου. Πρακτικά Ημερίδας, Αθήνα 14 Ιανουαρίου 2015</i> , επιμ. Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2018, 208 σ. (Νικόλαος Μπουμπάρης) . . .	334-338
<i>Πόλεμος, κράτος και κοινωνία στο Ιόνιο πέλαγος (τέλη 14ου – αρχές 19ου αιώνα)</i> , επιστημονική διεύθυνση: Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2018, 382 σ. (Δημοσθένης Α. Δόνος) . . .	339-342
<i>Άννα Ματθαίου, Οικογένεια και σεξουαλικότητα, μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας. Ελληνικές μαρτυρίες, 17ος – αρχές 19ου αι.</i> , Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 2019, 276 σ. (Δημήτρης Δημητρώπουλος)	342-346
<i>Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Ανεπιθύμητο παρελθόν. Οι φάκελοι κοινωνικών φρονημάτων στον 20ό αι. και η καταστροφή τους</i> , Αθήνα, Θεμέλιο, 2019, 320 σ. (Στρατής Μπουρνάζος) . . .	346-350
<i>Εύη Καρούζου, Εθνικές γαίες, εθνικά δάνεια και εθνική κυριαρχία. Βρετανική διπλωματία και γαιοκτησία στο ελληνικό κράτος 1833-1843</i> , Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2019, 256 σ. (Κατερίνα Γαρδίκα).	350-353
<i>Λύντια Τρίχα, Σπυρίδων: ο άλλος Τρικούπης (1788-1873)</i> , Αθήνα, Πόλις, 2019, 850 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου) . . .	354-358
<i>Σοφία Λαΐου, Μαρίνος Σαρηγιάννης, Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά</i> , Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2019, 184 σ. (Ελένη Γκαρά)	359-366

Χρονικό της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού 2019-2020

Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2019-2020 . . .	367
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	367-368
Β'. Συνέδρια – Ημερίδες	369
Γ'. Εκδόσεις	369

Δ'. Το Facebook της EMNE	369
Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2020-2021 . . .	370
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	370-371
Β'. Συνέδριο	371-372
Γ'. Το Facebook της EMNE	372
Ευρετήριο τόμου 37 (2019-2020)	373-396
Contents – Table des matières	397-398

Σοφία Λαΐου, Μαρίνος Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2019, 184 σ.

Πώς αφηγήθηκαν οι Οθωμανοί την Ελληνική Επανάσταση; Μέχρι πριν από είκοσι χρόνια λίγα πράγματα ήταν γνωστά, όχι μόνο στην ελληνική βιβλιογραφία, η οποία είχε να επιδείξει μόνο το έργο του Νικηφόρου Μοσχόπουλου για τους τούρκους ιστοριογράφους,¹ αλλά και διεθνώς. Η αύξηση του ενδιαφέροντος για την οθωμανική ιστοριογραφία, ωστόσο, έχει πλέον οδηγήσει τόσο σε μελέτες για την οθωμανική πρόσληψη της Επανάστασης όσο και σε εκδόσεις ιστορικών αφηγήσεων και μαρτυριών, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση. Το έργο των οθωμανολόγων ιστορικών Σοφίας Λαΐου και Μαρίνου Σαρηγιάννη *Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά*, το δεύτερο βιβλίο της νέας σειράς του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (Ιστορική Βιβλιοθήκη 1821), έρχεται να εμπλουτίσει τη βιβλιογραφία και να γνωρίσει στο ελληνικό κοινό μια άγνωστη πηγή: την αφήγηση του Μοραβή (Μωραϊτή) Γιουσούφ Μπέη (Yusuf Bey el-Moravi), ενός Πελοποννήσιου που έζησε από κοντά την έκρηξη της Επανάστασης, όχι όμως από την πλευρά του επαναστάτη αλλά από εκείνη του εχθρού. Πρόκειται για ένα κείμενο που έμεινε ανέκδοτο στην εποχή του, αν και όχι τελείως άγνωστο, και σώζεται σε ημιτελή μορφή. Η έκδοση βασίζεται στα τρία σωζόμενα χειρόγραφα του έργου, όλα αντίγραφα των τελών του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα.²

Το βιβλίο απαρτίζεται από δύο διακριτά μέρη: προηγείται μια πρωτότυπη μελέτη των Λαΐου και Σαρηγιάννη με τίτλο «Προλεγόμενα: Η οθωμανική πρόσληψη της Επανάστασης» και ακολουθεί η αφήγηση του Γιουσούφ Μπέη σε μετάφραση και σχολιασμό των συγγραφέων. Η έκδοση δεν εμπλουτίζει απλώς το σώμα των δημοσιευμένων πηγών για το '21 με μια σπάνια μαρτυρία: είναι επίσης μια σημαντική συμβολή για το πώς κατανόησαν κι έγραψαν για την Επανάσταση οι Οθωμανοί. Η μελέτη των Λαΐου και Σαρηγιάννη έρχεται να προστεθεί σε άλλες πρόσφατες δημοσιεύσεις ελλήνων και τούρκων ιστορικών για τις οθωμανικές προσλήψεις της Επανάστασης,³ συμβάλλοντας έτσι στην κάλυψη ενός σημαντικού ιστοριογραφικού κενού.

1. Νικηφόρος Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης κατά τους Τούρκους ιστοριογράφους εν αντιπαραβολή προς τους Έλληνες ιστορικούς*, Αθήνα 1960.

2. Λαΐου και Σαρηγιάννη, *Οθωμανικές αφηγήσεις*, σ. 57-58. Βλ. επίσης, Ahmet Aydin, «Mir Yūsuf Tārīhi (Metin ve Tahlil)», αδημοσίευτη διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μαρμαρά, Κωνσταντινούπολη 2002. Σοφία Λαΐου, «Η Ελληνική Επανάσταση στην Πελοπόννησο σύμφωνα με την περιγραφή ενός ντόπιου Οθωμανού», Πέτρος Πιζάνιας (επιμ.), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821: Ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, Αθήνα, Κέδρος, 2009, σ. 307-319. John C. Alexander (Alexandropoulos), «Yusuf bey al-Moravi on the siege and capture of Tripolitsa in 1821», Κώστας Λάμπας, Αντώνης Αναστασόπουλος και Ηλίας Κολοβός (επιμ.), *Μνήμη Πηγελόπης Στάθη: Μελέτες ιστορίας και φιλολογίας*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2010, σ. 139-155.

3. Εκτός από τους τίτλους που παρατίθενται στη σημ. 3 του βιβλίου (Λαΐου και Σαρηγιάννη, *Οθωμανικές αφηγήσεις*, σ. 16), υπάρχει και η πρόσφατη διατριβή του Λεω-

Η μελέτη επιδιώκει να απαντήσει σε δύο αλληλένδετα ερωτήματα: πώς ερμήνευσαν οι Οθωμανοί τον ξεσηκωμό των Ελλήνων και γιατί τον ερμήνευσαν με τους συγκεκριμένους όρους. Για να βρουν απαντήσεις, οι συγγραφείς αφενός αναλύουν την αφήγηση του Γιουσούφ σε αντιπαραβολή με τα άλλα γνωστά οθωμανικά κείμενα για την Επανάσταση και αφετέρου τοποθετούν το ζήτημα στα συμφραζόμενα της οθωμανικής πολιτικής σκέψης.⁴ Πρόκειται για μια επιτυχημένη προσέγγιση που δίνει βάθος στον σχολιασμό της συγκεκριμένης μαρτυρίας και επιτρέπει την κατανόησή της στο ευρύτερο πλαίσιο των οθωμανικών αντιλήψεων για το κράτος, την κοινωνία και την πολιτική κυριαρχία.

Οι οθωμανοί λόγιοι, όπως επισημαίνουν οι Λαΐου και Σαρηγιάννης, έτειναν παραδοσιακά να αποδίδουν τα κινήματα ενάντια στην οθωμανική εξουσία στην αποτυχία του κράτους να εξασφαλίσει στους υπηκόους δικαιοσύνη και ευημερία. Η ερμηνεία αυτή συνδέεται με μια συγκεκριμένη θεωρία για τη φύση του κράτους και τον ρόλο του ηγεμόνα, η οποία έχει πανάρχαια καταγωγή και, στην πιο πρόσφατη, περσοϊσλαμική της εκδοχή, αποτέλεσε κεντρικό σχήμα της οθωμανικής πολιτικής σκέψης. Πρόκειται για τον λεγόμενο «κύκλο της δικαιοσύνης», σύμφωνα με τον οποίο η ευταξία και η ειρήνη θεμελιώνονται στη δικαιοσύνη που εξασφαλίζει ο ηγεμόνας.⁵ Συγγενική –και επίσης κομβική για την οθωμανική πολιτική σκέψη– είναι η θεωρία για τη διάκριση της κοινωνίας σε τέσσερις «στύλους»: τους «ανθρώπους της πέννας» (δηλαδή θρησκευτικούς λειτουργούς, νομικούς και δικαστές, γραφειοκράτες), τους «ανθρώπους του σπαθιού» (δηλαδή στρατιωτικούς, διοικητικούς αξιωματούχους), τους εμποροτεχνίτες και τους χωρικούς. Η ισορροπία μεταξύ των τεσσάρων στύλων της κοινωνίας θεωρείται επίσης προϋπόθεση της ευημερίας.⁶ Σε αυτό το πλαίσιο σκέψης μια εξέγερση, όποιοι και αν είναι οι λόγοι για τους οποίους έχει ξεσπάσει, φανερώνει ένα έλλειμμα ευνομίας που οφείλεται στην ανεπάρκεια των κρατικών αξιωματούχων ή/και στην κατάρρευση της κοινωνικής ισορροπίας. Κατ' επέκταση, η αντίδραση του κράτους σε μια εξέγερση δεν μπορεί να εξαντλείται στην καταστολή της, αλλά πρέπει να περιλαμβάνει τη λήψη των απαραίτητων μέτρων που θα αποκαταστήσουν την ευνομία ή/και την ισορροπία μεταξύ των στύλων που απαρτίζουν την κοινωνία.

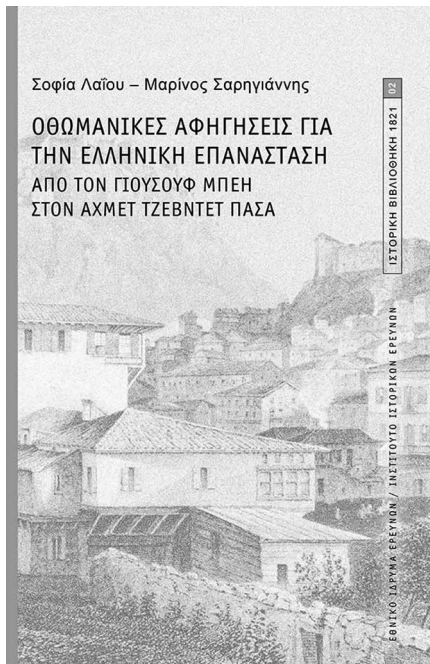
νίδα Μοίρα, *Οι προσλήψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι αντιδράσεις των Οθωμανών απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση και στον ελληνικό αλυτρωτισμό (1821-1870)*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή 2019.

4. Για την οθωμανική πολιτική σκέψη βλ. Marinos Sariyannis, *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century*, Λέιντεν – Βοστώνη, Brill, 2019. Του ίδιου (επιμ.), *Political Thought and Practice in the Ottoman Empire*, [Halcyon Days in Crete IX: A symposium held in Rethymno, 9-11 January 2015], Πέθυμο, Crete University Press, 2019.

5. Λαΐου και Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις*, σ. 19-20. Για τον «κύκλο της δικαιοσύνης» βλ. ιδίως Linda Darling, *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization*, Νέα Υόρκη, Routledge, 2013.

6. Λαΐου και Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις*, σ. 21-22.

μαθής –και θαυμαστής του Βολταίρου– Σανί-ζαντέ εισάγει και μια επιπλέον ερμηνευτική γραμμή, η οποία παραπέμπει ευθέως στην πολιτική σκέψη του Διαφωτισμού: «Είναι φυσικό», γράφει, οι χριστιανοί ραγιαδες «ακόμη και αν ζουν με άνεση, να υποφέρουν από την κατάσταση τους ως υποταγμένοι» και να επιδιώκουν την ανεξαρτητοποίησή τους.⁹ Στην ίδια γραμμή ο διάδοχός του στο αξίωμα του βακανουβίς, ο Εσάτ Εφέντης (Esad Efendi), θα γράψει για τη «γεύση της ελευθερίας» (*lezzet-i serbestiyyet*) που «έσπειραν» τα ευρωπαϊκά κράτη «στο λαό των απίστων».¹⁰ Τόσο ο Σανί-ζαντέ όσο και ο Εσάτ Εφέντης επιμένουν στον ρόλο που έπαιξε η ξένη υποκίνηση, ιδίως ο ρωσικός παράγοντας. Και μόνο το γεγονός όμως ότι θεματοποιούν την επιθυμία πολιτικής ανεξαρτησίας των μη μουσουλμάνων υποδεικνύει μια σαφή μετατόπιση από το παλαιότερο πλαίσιο ερμηνείας.

Η μετατόπιση αυτή, η οποία επιταχύνεται από την εμπειρία της Ελληνικής Επανάστασης, έχει πλέον ολοκληρωθεί την περίοδο των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων (Τανζιμάτ). Όπως δείχνουν οι Λαίου και Σαρηγιάννης, ο Αχμέτ Τζεβντέτ

Η αντίληψη αυτή αποτελεί το υπόβαθρο της σκέψης του βακανουβίς (*vakavüvis*, επίσημου ιστορικού του παλατιού), Σανί-ζαντέ Μεχμέτ Αταουλλάχ Εφέντη (Şani-zade Mehmed Atullah Efendi), ο οποίος κατέγραψε τα γεγονότα του έτους 1821 και συνέταξε ένα εκτενές δοκίμιο για τα αίτια της Επανάστασης. Στο κείμενό του, το οποίο αναλύουν λεπτομερώς οι Λαίου και Σαρηγιάννης,⁷ κυριαρχεί η ερμηνεία της Ελληνικής Επανάστασης ως αποτυχίας της οθωμανικής τάξης πραγμάτων. Ο Σανί-ζαντέ θεωρεί ως «πραγματικό λόγο για τις διαδοχικές εξεγέρσεις και ανταρσίες των τελευταίων χρόνων» την αδιαφορία των αξιωματούχων για την ορθή διαχείριση των κρατικών υποθέσεων, πράγμα που είχε ως συνέπεια να χαθεί η πειθαρχία και οι άνθρωποι του σπαθιού να καταπιέζουν τους άλλους τρεις στύλους της κοινωνίας.⁸

Την ίδια στιγμή, ωστόσο, ο γαλλο-

7. Στο ίδιο, σ. 29-36.

8. Στο ίδιο, σ. 30-31.

9. Στο ίδιο, σ. 33. Για τις βολταιρικές επιρροές στο έργο του Σανί-ζαντέ βλ. Edhem Eldem, «Début des lumières ou simple plagiat? La très voltairienne préface de l'histoire de Sanizade Mehmed Atullah Efendi», *Turcica* 45 (2014) 269-318.

10. Λαίου και Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις*, σ. 40. Λεπτομερής ανάλυση του έργου του Εσάτ, που συμπληρώθηκε από τον Αμπντούρρεζάκ Μπαχίρ Εφέντη (Abdürrezak Bahir Efendi), στις σ. 38-42.

Πασάς (Ahmed Cevded Paşa), ο οποίος γράφει στα μέσα του 19ου αιώνα και αναφέρεται εκτενώς στην Επανάσταση, την ερμηνεύει με καθαρά πολιτικούς όρους.¹¹ Για τον Τζεβντέτ η Επανάσταση δεν οφείλεται τόσο στην αποτυχία της οθωμανικής διακυβέρνησης ή στην ξένη υποκίνηση —αν και αυτά έπαιξαν επίσης τον ρόλο τους— όσο στον διηνεκή πόθο των ηττημένων και υποταγμένων Ελλήνων να ανακτήσουν την ανεξαρτησία και την κρατική εξουσία, καθώς αντιλαμβάνονταν ως νόμιμη κυβέρνηση μόνο εκείνη των βυζαντινών αυτοκρατόρων και θεωρούσαν κάθε άλλη κυβέρνηση ως δεσποτική.¹²

Με τον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά, τον τελευταίο ιστορικό που εξετάζουν οι συγγραφείς, κλείνει επίσης ένας κύκλος ανανέωσης του οθωμανικού πολιτικού λεξιλογίου, στην οποία έχει συμβάλει αποφασιστικά η εμπειρία της Επανάστασης. Η ανάγκη για μετάφραση των ελληνικών κειμένων και για καταγραφή των αιτημάτων των επαναστατών και των πολιτικών τους θεσμών οδήγησε στην εισαγωγή νεολογισμών στην οθωμανική γλώσσα και στην απόδοση νεωτερικών σημασιών σε προϋπάρχοντες όρους, όπως η λέξη *μιλλέτ* (*millet*) που πήρε τη σημασία του έθνους. Οδήγησε, επίσης, και στην εξέλιξη των όρων για τους Έλληνες, αποτέλεσμα της διαδικασίας συσχέτισης των επαναστατημένων Ρωμιών με τους αρχαίους Έλληνες, τους Γιουνάν.¹³ Όπως εξηγεί ο Τζεβντέτ, οι Έλληνες (*Ellinoz*), τους οποίους οι Φράγκοι αποκαλούν Γραικούς (*Girek*) κι «εμείς» Γιουνάν (Yunan), υιοθέτησαν το όνομα των Ρωμαίων μετά την υποταγή τους σε αυτούς: «το Ρωμηός υπεδήλου τους εις την ελληνικήν φυλήν ανήκοντας, οίτινες θρησκείαν μεν επρέσβευον την ορθόδοξον χριστιανικήν, γλώσσαν δε ελάλουν την ελληνικήν».¹⁴

Όταν γράφει ο Αχμέτ Τζεβντέτ Πασάς, όπως σημειώνουν οι Λαΐου και Σαρηγιάννης, «το έθνος ως πολιτικό υποκειμένο έχει πλήρως ενταχθεί στην οθωμανική πολιτική σκέψη».¹⁵ Ωστόσο, η διαδικασία είναι ήδη ορατή στην ιστορική αφήγηση του Μοραβή Γιουσούφ Μπέη, που δημοσιεύεται στο δεύτερο μέρος του βιβλίου. Ο Γιουσούφ ήταν στρατιωτικός (ανήκε στο σώμα των ιππέων της Ύψηλης Πύλης) και γόνος αρχοντικής οικογένειας του Ναυπλίου, με συγγενείς τόσο στο Ναύπλιο όσο και στην Κωνσταντινούπολη. Κατά την έκρηξη της Επανάστασης βρισκόταν στον Μοριά για να ρυθμίσει κάποια θέματα που αφορούσαν φοροεπιπτώσεις. Έτσι βρέθηκε στην πολιορκία του Ναυπλίου, συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις για την παράδοση της

11. Στο ίδιο, σ. 42-45. Η δωδεκάτομη *Ιστορία* του Τζεβντέτ ξεκίνησε να γράφεται πριν τον διορισμό του στη θέση του βακανουβίς (1855-1866) και έκανε τριάντα χρόνια για να ολοκληρωθεί. Για τον Τζεβντέτ και το έργο του βλ. Christoph K. Neumann, *Das indirekte Argument: Ein Plädoyer für die Tanzîmât vermittle der Historie; die geschichtliche Bedeutung von Ahmed Cevded Paşas Ta`rîh*, Μύνστερ και Αμβούργο, Lit 1994.

12. Λαΐου και Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις*, σ. 43-44.

13. Στο ίδιο, σ. 34-35 και 46-48. Βλ. επίσης, Hakan Erdem, «“Μη λογίζετε τους Έλληνες σκαφτιάδες της γης”»: Οι αντιδράσεις της οθωμανικής εξουσίας στην Ελληνική Επανάσταση», Θάλεια Δραγώνα και Φαρούκ Μπιρτέκ (επιμ.), *Ελλάδα και Τουρκία: Πολίτης και έθνος-κράτος*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006, σ. 135-165: 155-160.

14. Λαΐου και Σαρηγιάννης, *Οθωμανικές αφηγήσεις*, σ. 44. Οι συγγραφείς παραθέτουν το χωρίο στη μετάφραση του Μοσχόπουλου.

15. Στο ίδιο, σ. 45.

πόλης και ήταν μεταξύ των Οθωμανών που μεταφέρθηκαν στη Σμύρνη.¹⁶ Αν και ο ίδιος δεν αναφέρει πολλά για τον εαυτό του, οι συγγραφείς μπόρεσαν να συμπληρώσουν τα βιογραφικά του στοιχεία από τις πληροφορίες που δίνει ο οπλαρχηγός Φωτάκος, που τον είχε συναντήσει τον Νοέμβριο του 1820. Σύμφωνα με τα Απομνημονεύματα του Φωτάκου, ο Γιουσούφ ήταν γιος του πασά της Πελοποννήσου «Αχμέτη Σαλαμπάση», που είχε συμβάλει στην πάταξη της «αλβανοκρατίας» μετά τα Ορλωφικά, και μιας ελληνίδας αιχμάλωτης. Ήταν «γραμματισμένος», μιλούσε ελληνικά, και ήταν «ήμερος και αγαθός άνθρωπος». Η ελληνική καταγωγή του από τη μεριά της μητέρας του και η ευχέρειά του στη γλώσσα τού κόστισε μεν την καχυποψία των Τούρκων του Ναυπλίου τον καιρό της πολιορκίας, αλλά τον έκανε και απολύτως απαραίτητο στις διαπραγματεύσεις με τους πολιορκητές.¹⁷

Στο κείμενό του ο Γιουσούφ δεν περιορίζεται στην έκθεση των γεγονότων στα οποία συμμετείχε, αλλά προβαίνει σε ευρύτερη εξιστόρηση των συμβάντων από την έκρηξη της Επανάστασης. Η αφήγηση σώζεται σε τρία χειρόγραφα που όμως είναι όλα κολοβά: άρα μάλλον δεν ολοκλήρωσε ποτέ τη συγγραφή της ιστορίας την οποία σχεδίαζε.¹⁸ Όπως προκύπτει από την αντιπαραβολή των κειμένων που έκαναν οι Λαΐου και Σαρηγιάννης, ο Γιουσούφ είχε υπόψη του τα έργα των επίσημων ιστορικών Σανί-ζαντέ και Εσάτ Εφέντη, και μάλιστα επηρεάστηκε από τον δεύτερο.¹⁹ Δεν έχουμε, λοιπόν, να κάνουμε με μια απλή μαρτυρία, με το απομνημόνευμα ενός ανθρώπου που βρέθηκε στη δίνη των γεγονότων και θέλησε να τα καταγράψει, αλλά για το έργο ενός λογίου με πολιτικό και ιστορικό στοχασμό.

Πώς ερμηνεύει ο Μοραβή Γιουσούφ Μπέης την Επανάσταση; Όπως επισημαίνουν στην ανάλυσή τους οι Λαΐου και Σαρηγιάννης, ο συγγραφέας δεν δείχνει διάθεση «να αποδώσει την Επανάσταση σε εγγενείς αδυναμίες του οθωμανικού κράτους» ούτε αναφέρεται σε προβλήματα πολιτικής ή διοικητικής φύσης, «με εξαίρεση δύο αποσπάσματα, όπου όχι ο ίδιος αλλά κάποιος Έλληνας αναφέρει την καταπίεση και την τυραννία ως αιτίες της Επανάστασης». Αν και δίνει έμφαση στην υποκίνηση των Ρώσων, κατά τα άλλα «περιγράφει την Επανάσταση σχεδόν ως φυσική συνέπεια μιας εθνικής αφύπνισης».²⁰ Ίδου το σχετικό χωρίο από το κείμενο του Γιουσούφ:

Διότι η ανθρώπινη φύση και όλα τα διαφορετικά έθνη υπόκεινται στη δίψα για ανεξαρτησία, και μόνο εξ ανάγκης προσποιούνται ότι συναινούν και δέχονται τη δουλεία και την υποταγή. Σύμφωνα με τη θρησκευτική εχθρότητα που είναι γραμμένη στις καρδιές τους [των Ρωμίων] και το αίσθημα της ήττας από τη δύναμη των όπλων, ωστόσο, όποτε μπορέσουν θα αδράξουν την ευκαιρία να διαπράξουν προδοτικές και αποτροπαιές πράξεις και να προκαλέσουν προβλήματα. Από παλιά, όποτε οι Ρωμιοί άπιστοι έβγαιναν από τα όρια της υποταγής, αυτό οφειλόταν στο θρησκευτικό μίσος και τις παλιές εχθρότητες του κόσμου.²¹

16. Στο ίδιο, σ. 48-51.

17. Στο ίδιο, σ. 51-53.

18. Στο ίδιο, σ. 57.

19. Στο ίδιο, σ. 59.

20. Στο ίδιο, σ. 67-68.

21. Στο ίδιο, σ. 80-81.

Η αφήγηση του Γιουσούφ, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, θέτει «το πρόβλημα της «δουλείας» και του έθνους απερίφραστα και χωρίς υπαινιγμούς» και καταδεικνύει «πώς ο “θρησκευτικός ζήλος” μετατράπηκε σε “εθνικό”». ²² Ως προς αυτό ο Γιουσούφ κινείται σε διαφορετική κατεύθυνση όχι μόνο σε σχέση με τους συγχρόνους του βακανουβίς, τους επίσημους ιστορικούς, αλλά και σε σχέση με τους συγγραφείς των δύο άλλων γνωστών απομνημονευμάτων για την Επανάσταση. Πρόκειται για τον καϊμακάμη της Χίου Βαχίτ Πασά (Vahid Paşa) και τον –στρατιώτη τότε– Καμπουτλή Βασφή Εφέντη (Kabudli Vasfi Efendi), οι οποίοι ερμηνεύουν τον ξεσηκωμό των «άπιστων ραγιαδών» με καθαρά θρησκευτικούς όρους. ²³ Η εκτίμηση των Λαΐου και Σαρηγιάννη είναι ότι ο συγγραφέας, έχοντας ζήσει στην Πελοπόννησο κι έχοντας κάνει εκτενείς συζητήσεις με τους επαναστατημένους, ήταν πολύ πιο πρόθυμος να υιοθετήσει «εθνικού» τύπου ερμηνείες για την Επανάσταση. ²⁴ Στο κείμενό του, ωστόσο, συνεχίζει να απαντά, παράλληλα με την εθνική, και η θρησκευτική σημασία του όρου *μιλλέτ*. Ο στοχασμός του βρίσκεται, λοιπόν, στο μεταίχμιο ανάμεσα στην παραδοσιακή και τη νεωτερική σύλληψη για τη συγκρότηση της οθωμανικής κοινωνίας και η αφήγησή του μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της οθωμανικής πολιτικής σκέψης με αμειώτερο τρόπο απ’ ό,τι ο επίσημος λόγος των βακανουβίς, που, όπως γράφουν οι συγγραφείς, είχαν ως προτεραιότητα «να μείνει αλώβητο το αυτοκρατορικό πολιτικό σύστημα ως προς την ίδια την κεντρική εξουσία». ²⁵

Εννοείται ότι η αφήγηση του Μοραβή Γιουσούφ Μπέη παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και για πολλούς άλλους λόγους, όχι μόνο για τις ερμηνείες που δίνει για την Επανάσταση και είναι βέβαια εξαιρετική πηγή για την πολιορκία του Ναυπλίου και για τις διαπραγματεύσεις με τους Έλληνες, στις οποίες ο συγγραφέας είχε πρωταγωνιστικό ρόλο. Ως προς τις διαπραγματεύσεις, αξίζει να επισημανθεί η επιχειρηματολογία των πολιορκημένων, οι οποίοι επεδίωκαν πάση θυσία να αποφύγουν την παράδοση των όπλων. Οι οθωμανοί πληρεξούσιοι τόνισαν ότι, σε άλλες πόλεις που παραδόθηκαν, οι επαναστάτες είχαν σκοτώσει τους κατοίκους, πράγμα που έδειχνε ότι «οι αρχές τους εντάσσονταν στο ήθος των ληστών» και έκανε τους πολιορκημένους να μην έχουν καθόλου εμπιστοσύνη στις όποιες διαβεβαιώσεις της ελληνικής πλευράς. Για τον λόγο αυτό δεν ήθελαν να παραδώσουν τα όπλα τους. Η ελληνική απάντηση ήταν ότι στόχος της Επανάστασης ήταν «να διακριθεί η χερσόνησος αυτή ως μια πρώτης τάξης ανεξάρτητη κυβέρνηση στην Ευρώπη». Η παράδοση των όπλων θα έδειχνε στους ευρωπαϊούς βασιλείς ότι η επαναστατική κυβέρνηση ήταν σε θέση να νικήσει, γι’ αυτό και ήταν «επιβαλλόμενο εθνικό καθήκον» (*vazife-i zimmet-i milletimizdir*) να την απαιτήσουν. ²⁶ Οι πληρεξούσιοι όμως ανταπάντησαν ότι αυτά ήταν ανοησίες,

22. Στο ίδιο, σ. 74.

23. Στο ίδιο, σ. 36-37 και 64-67, αντιστοίχως. Ο Βασφή συμμετείχε μαζί με τον πατέρα του ως άτακτος στρατιώτης στο εκστρατευτικό σώμα του Δράμαλη.

24. Στο ίδιο, σ. 70.

25. Στο ίδιο, σ. 74.

26. Στο ίδιο, σ. 136-137.

διότι, στους πολέμους των μουσουλμάνων με τα χριστιανικά κράτη, οι δύο πλευρές, με βάση την ισχύ και την αδυναμία τους, επιθυμούν να συνθηκολογήσουν τότε παραδίδοντας τα όπλα και τότε κρατώντας τα· και εδώ και καιρό, επειδή και οι δύο πλευρές αισθάνονται αμέσως ασφαλείς σύμφωνα με τους παλιούς κανονισμούς και τα αιώνια έθιμά τους, εγκαταλείπουν την περιοσιία και τον τόπο τους [κρατώντας τα όπλα τους] κατά τους προαναφερθέντες κανονισμούς του πολέμου και τους ισχύοντες νόμους με διεθνή ισχύ, και έτσι ο καθένας είναι απρόσβλητος από το φόβο.²⁷

Η απάντηση της ελληνικής πλευράς ήρθε από τον υδραίο Ιωάννη Ορλάνδο, ο οποίος επεσήμανε ότι στο παρελθόν, όποτε έρχονταν εντολές από την Ύψηλή Πύλη για τη συγκέντρωση και αποθήκευση των όπλων των ραγιαδών, εκείνοι συμμορφώνονταν. Αρα όφειλαν τώρα και οι Οθωμανοί να κάνουν το ίδιο. Στην απάντησή τους οι πληρεξούσιοι κατηγόρησαν τους Ύδραίους για αχαριστία και υπενθύμισαν στον Ορλάνδο ότι ο αφοπλισμός των υπηκόων ήταν δικαίωμα του κράτους:

Σε ποιο κράτος έχετε δει και έχετε ακούσει οι υπήκοοι ραγιαδες να φέρουν όπλα και ελεύθερα να ταξιδεύουν σε ξηρά και θάλασσα; Όσον αφορά εσάς, για το θέμα αυτό υπήρχε άδεια, ενώ σε όλα τα κράτη είναι αδιαφιλονίκητη απόφαση ότι με κανέναν τρόπο δεν επιτρέπεται οι ραγιαδες να φέρουν όπλα.²⁸

Με άλλα λόγια, η συμμόρφωση των Ελλήνων στις εντολές αφοπλισμού πριν την Επανάσταση δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως προηγούμενο, αφού τότε ήταν υπήκοοι του σουλτάνου και όχι εμπόλεμοι. Εάν η επαναστατική κυβέρνηση ήθελε να φέρεται ως εμπόλεμο κράτος και όχι ως ληστοσυμμορία, θα έπρεπε να ακολουθεί το διεθνές δίκαιο του πολέμου και να μην επιμένει στον αφοπλισμό των Οθωμανών του Ναυπλίου. Η επιχειρηματολογία αυτή υποστηρίχθηκε, μάλιστα, με την παρουσίαση από τον Γιουσούφ ενός εγγράφου που περιείχε τους όρους συνθηκολόγησης των μουσουλμάνων στον πόλεμο του 1806-1812 με τους Ρώσους.²⁹

Είναι αναμενόμενο η αφήγηση του Γιουσούφ να είναι πιο λεπτομερειακή για τα γεγονότα στα οποία είχε άμεση εμπλοκή, όπως οι διαπραγματεύσεις για την παράδοση του Ναυπλίου. Υπάρχουν όμως και άλλοι λόγοι για την αναλυτική παρουσίαση συγκεκριμένων συμβάντων ή της δράσης ορισμένων προσώπων. Η αφήγηση έχει γραφεί με συγκεκριμένο στόχο, ο οποίος γίνεται σαφής στον πρόλογο. Έχουν όλοι ακούσει, γράφει ο Γιουσούφ, για τα γεγονότα της Επανάστασης, τα οποία έχουν καταγραφεί στην επίσημη ιστορία. Ωστόσο, συνεχίζει,

τα περισσότερα από τα γεγονότα και τα έργα που κατέχει ο [επίσημος] ιστορικός προέρχονται από το περιεχόμενο των περιληπτικών αναφορών των υπενθύμων και από τις περιγραφές κάποιων προσώπων. Όσον αφορά τους υπενθύμους, οι αναφορές τους δεν συμφωνούν απαραίτητα με τα γεγονότα, καθώς δεν πρόκειται για αμέτοχους παράγοντες, αλλά αποδίδουν την κακοδιαχείριση,

27. Στο ίδιο, σ. 137.

28. Στο ίδιο, σ. 138.

29. Στο ίδιο, σ. 139.

την αδιαφορία ή την αμέλειά τους, που προέρχεται από διάφορα πάθη και εγωισμούς, άλλοτε στην τάξη των στρατιωτικών και άλλοτε στα δευτερεύοντα αίτια της έλλειψης προμηθειών ή χρημάτων, με κίνητρο μόνο να σώσουν τη ζωή τους ή να αποκτήσουν φήμη και δόξα.³⁰

Ο Γιουσούφ γράφει, λοιπόν, όχι απλώς για να καταγράψει την εμπειρία του, αλλά για να διορθώσει και να συμπληρώσει το έργο των επίσημων ιστορικών του παλατιού.³¹ Για τον λόγο αυτό η αφήγηση επικεντρώνεται στις παραλείψεις, τις αδυναμίες, τα λάθη και τις αστοχίες που οδήγησαν στην ήττα. Στο επίκεντρο της κριτικής βρίσκεται ο Σαλίχ Αγάς, ο τοποτηρητής του Χουρσίτ Πασά, στον οποίο επιρρίπτει την ευθύνη για την καταστροφή της Τριπολιτσάς. Ευθύνη θεωρεί ότι φέρουν όμως και οι ίδιοι οι μουσουλμάνοι της πόλης, οι οποίοι αρχικά αδράνησαν και στη συνέχεια βρέθηκαν σε διχόνοια. Ο συγγραφέας, ωστόσο, δεν είναι ακόμη έτοιμος να υιοθετήσει ένα πλήρως εκκοσμικευμένο πλαίσιο ερμηνείας της ανθρώπινης δράσης. Για τον Γιουσούφ η σφαγή της Τριπολιτσάς ήταν «θεία τιμωρία», την οποία όμως προκάλεσαν οι ίδιοι οι κάτοικοι αφού, «όντας δούλοι των παθών», δεν άσκησαν την «ελεύθερη βούληση» που τους χάρισε ο Θεός και δεν επέδειξαν την απαιτούμενη σύνεση και οξυδέρκεια, ώστε να πάρουν εγκαίρως τα απαραίτητα μέτρα.³²

Απολογητής της οθωμανικής τάξης πραγμάτων αλλά και με αντίληψη του έθνους ως πολιτικού υποκειμένου, αποδίδοντας τα αίτια της Επανάστασης τόσο στην ξένη υποκίνηση όσο και στις εξελίξεις εντός του χριστιανικού *millet*, αναζητώντας τα αίτια της οθωμανικής ήττας τόσο στη θεία βούληση όσο και στις ανθρώπινες παραλείψεις, ο Μοραβή Γιουσούφ Μπέης βρίσκεται με πολλούς τρόπους στο μεταίχμιο ανάμεσα στην παραδοσιακή και τη νεωτερική πολιτική και ιστορική σκέψη. Χάρη στη Σοφία Λαΐτου και τον Μαρίνο Σαρηγιάννη, που ανέλαβαν την επίμοχθη εργασία να μεταφράσουν και να σχολιάσουν την αφήγησή του και που την ανέλυσαν στο πλαίσιο των μετασχηματισμών της οθωμανικής πολιτικής σκέψης, η ελληνική βιβλιογραφία έχει κερδίσει μια πολύτιμη πηγή για την Επανάσταση και μια ουσιαστική συμβολή στη μελέτη των οθωμανικών της προσλήψεων.

ΕΛΕΝΗ ΓΚΑΡΑ

30. Στο ίδιο, σ. 76.

31. Ο Γιουσούφ Μπέης είχε ξεκινήσει να γράφει όταν ήταν στο Ναύπλιο, αλλά το χειρόγραφο του καταστράφηκε κατά την είσοδο των Ελλήνων. Έπιασε και πάλι να γράφει μετά το 1828, με την παύση του λόγιου αξιωματούχου και συγγενή του Μεχμέτ Ουρφή Εφέντη, με τον οποίο είχε επανειλημμένα συζητήσει τα της Επανάστασης. Ο Μεχμέτ Ουρφή επέμεινε ότι ο Γιουσούφ έπρεπε να καταγράψει τα όσα βίωσε, ώστε να γίνουν ευρύτερα γνωστά όσα εκείνος γνώριζε αλλά οι ιθύνοντες είχαν αποκόψει. Στο ίδιο, σ. 59, 78.

32. Στο ίδιο, σ. 122-123.